

СТАНОВИЩЕ

изготвено от проф. д-р Борис Парашкевов във връзка със защитата на Илияна Стоева Гегова, докторантка по професионално направление 2.1. Филология (Български език – Социолингвистика), за придобиване на образователната и научна степен „доктор“

Настоящото становище е изготвено съгласно заповед № РД 38-132 от 21.02.2019 г. на ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, проф. дфн Анастас Герджиков, и в съответствие с решението на първото заседание на научното жури от 05.03.2019 г., съставено по силата на същата заповед. Илияна Гегова е родена през 1989 г., завършила е специалност Българска филология в ЮЗУ (бакалавър) и магистратура в СУ „Св. Климент Охридски“, където от 2015 г. до момента е редовна докторантка. Изявените ѝ филологически интереси и занимания са в областта на социолингвистиката, в частност езикови системи и речеви практики.

Под ръководството на проф. дфн Ангел Ангелов тя е разработила дисертация на тема *Социолингвистични аспекти на банатския говор*. В хода на нейното изготвяне докторантката е публикувала четири социолингвистично ориентирани статии за езиковата ситуация в румънски Банат, за мултилингвизма с диглосия у банатските българи, за чуждите думи в банатския говор. Под печат са и два изнесени доклада – единият за бешеновската езикова компетентност по отношение на българската административно-правна и разговорна лексика, а другият за румънската езикова компетентност по отношение на банатския български говор. Не мога да не обърна внимание на третия от тях, който е репрезентативен за изследваната компетентност в сферата на румънската и международната лексика. Това е част от една по-широко поставена цел, а именно социолингвистичните наблюдения на авторката относно активната употреба на отделен тип лексика при информатори от различни поколения. От получените резултати би трябвало да проличи кой е езикът, оставил най-трайна следа в говора и до каква степен се откроява влиянието на всеки от езиците, с които банатчаните са имали досег. В проведена в Стар Бешенов анкета с 10 списъка е била обхваната примерна лексика от по 40 лексикални единици, навлязла съответно от сърбохърватски, църковнославянски, немски, унгарски, румънски, турски, домашни банатски думи, както и административно-правна, жаргонна и международна лексика. Подобна проверка е изключително стойностна на фона на публикувания от Ст. Стойков през 1968 г. капитален словен корпус *Лексиката на банатския говор*. Таблично обобщените данни от отговорите на четири поколения (юноши, младежи, зряло поколение, възрастни) са съпоставени с хипотетично предвижданите резултати.

Предполагало се е, че най-младото поколение ще е най-добре запознато с румънската и международната лексика, но процентната разлика между познати и непознати думи в двата случая се е оказала минимална. Потвърдила се е хипотезата, че в отличие от групата на младежите възрастното поколение има минимални познания спрямо лексикалните единици от международния речников фонд. Изненадваща особеност е бил фактът, че зрялото и възрастното поколение разграничава частично сферите на употреба на отделните думи при общуване на банатски говор, като ги избягват вероятно поради наличието на домашни думи за означаване на понятията от двата вида лексика. Очаква се при следващо теренно изследване на банатския говор в Стар Бешенов да се провери дали международните думи ще бъдат замествани с налични румънски и какви други езикови причини могат да водят до някои от споменатите в изследването резултати.

Самият дисертационен труд с обем 168 комп. страници е разчленен на увод, четири глави, заключение, данни за приносните моменти, две приложения и библиографска справка, обхващаща общо 60 заглавия на научни публикации, издания на банатски български говор и интернетни източници. Като обект на изследването е назована компактна общност на банатските българи в Румъния и в частност говора на село Стар Бешенов. Мотив за изследването им е обстоятелството, че досега се е разполагало с разнообразни диалектоложки проучвания на говора, но е липсвало социолингвистично описание, което с определен инструментариум и методи да представи както езиковите тенденции на различни равнища, така и неговото състояние и особеностите му в комплексен вид. Това всъщност е и целта, която докторантката си е поставила да постигне с разработката си и за чието осъществяване е формулирала шест подлежащи на решаване задачи (стр. 7 сл.).

Първа глава е посветена на подбудите за преселване на български католически общности от Чипровско в областта Банат, опразнена от османците съгласно Пожаревацкия мирен договор от 1718 г. и присъединена към Хабсбургската монархия. Най-вече Мария Терезия предоставя възможност за заселване в областта на жители от съседни и подалечни земи и превръщането ѝ в етнически и езиков конгломерат. Авторката подробно информира за живота и периодичната заплаха (изтъквана и от Ст. Стойков) българските банатчани да бъдат асимилирани при различните администрации – австрийска, унгарска, от 1919 г. румънска. Специално внимание е обърнато на книжовната дейност сред банатските българи и изграждането на писмена норма на техния говор, както и на съвременната езикова ситуация в областта Банат. Относно обстойно коментирани и онагледявани понятия билингвизъм и диглосия ще отбележа, че не само от германистична лингвистична гледна точка *билингвизъм* у съвременните банатчани е владенето на два различни езика

(тоест палкенски и румънски), а *диглосия* – евентуалното умение да се превключва от един езиков код на друг в рамките на една езикова система (тоест палкенски български и книжовен български, загатнато на стр. 45). В дисертацията от социолингвистично гледище е предпочетена т.нар. *extended diglossia* в типологията на Джошуа Фишман вместо първичното означение на термина *diglossia*, с който Янис Психарис в унисон с Фъргюсоновата концепция е характеризирал езиковата ситуация в Гърция при паралелното функционирането на катаревуса и димотики. Така компетентността за превключване от една езикова разновидност на друга (например от баварски диалект на книжовен немски и обратно) е трансформирана или преосмислена в някакво състояние на (не)престижност на един език спрямо друг...

В лексикологично отношение извънредно информативна е втора глава, озаглавена *Лексикални маркери в банатския български говор*. Разискванията в нея се основават на емпиричен материал под формата на попълнени анкетни карти с 400 думи от различни езици, стилове и специализирана лексика. В началото споменах този подход, при който анкетираните (разделени на четири възрастови групи) трябвало да отбележат един от пет възможни отговора: дали и доколко думата им е известна, респ. по какъв начин я употребяват. Езиковата компетентност съответно е представена в таблици с процентно изчисляване и пространно анализиране на резултатите. За мен от особен интерес бе съдбата на немските елементи, разкрити от мен в банатския лексикален корпус, който Ст. Стойков бе набрал в средата на ХХ в. Подбраните за анкетата думи предимно от всекидневния бит намирам за напълно сполучливи. Едва ли би могло да се очаква означения като *dekunk* ‘траншея, окопно убежище’, *grundbuf/pogrunt* ‘емлячен регистър’, *štajer* ‘косвен данък’ да фигурират в словния запас на анкетираните. Странно е, че една тромава заемка като *(h)ajzliban* ‘влак’ все още устоява при конкуренцията на икономичното румънско съответствие *tren*. Тъй като немският език в Стар Бешенов явно вече нито се владее, нито се изучава, лексиката, идентифицирана като заета пряко или косвено от немски, се схваща по-скоро като домашен реквизит. Степените на нейната употребимост би била сравнима с всички домашни банатскобългарски познати или позабравени думи. В духа на изследването докторантката прецизно е изчислила и класифицирала отговорите на четирите възрастови групи. В обобщение на статистическите данни се стига до извода, че – както се е очаквало – възрастното население познава и използва активно този вид лексика, но именно с възрастта на респондентите тя количествено намалява. Несъмнено румънските заместители дори в битовата лексика постепенно ще изместват архаизираните компоненти на банатския говор, квалифицирани като немски по своето естество. Тъкмо затова в социолингвистичен план периодично би могло да се проверяват статусът на исторически

напластилата се чужда и домашна лексика и степента на румънската словна инвазия, от която ще зависи опазването на самобитния банатски български език.

Трета глава е посветена на някои морфологични и морфофонетични маркери в говора. Наблюденията на докторантката са били съсредоточени върху употребата на местоименните форми *tà, tia, i, tu, vi*, на неизменяемите местоимения *seku, neku*, на частиците за положително и отрицателно бъдеще време, респ. на окончанието *-mi* за 1 л., мн.ч., сег. време при глаголи от I и II спрежение. Установени са например правописни отклонения, смесване на вариантите *ij* и *gu*, намаляване на вариантите *sekuj, sekuja* и т.н. Преобладаваща частица за образуване на бъдеще време е *za* с отрицателна форма *ni šte*.

В кратката четвърта глава се информира за влиянието на съвременния български книжовен език върху банатския посредством обучението по български в местното училище и развиваната културно-просветна дейност. В богослужението и църковните дела той не играе роля, но при диглосията книжовен български език – банатски говор банатчани все пак оценяват статуса на книжовната формация като висок, а на местния говор – като нисък.

Замисълът на заключението е да обобщи резултатите от решаването на шестте поставени задачи. Те са представени подробно в два раздела – изводи за езиковата компетентност на информаторите по отношение на изследваните типове лексика и изводи за езиковата компетентност на информаторите по отношение на изследваните морфологични, морфофонетични и фонетични маркери. При всички случаи се държи сметка как изходните хипотези се съотнасят с получените данни и се дава оценка за наблюдавани развойни тенденции. Достига се до извода, че съвременният български книжовен език оказва твърде малко влияние върху процесите на изменение на банатския говор. Повече от всякога съществуването на говора в чуждоезиково обкръжение безспорно е застрашено, но бих обърнал внимание на обстоятелството, че тъй както завърналите се например в село Бърдарски геран банатчани поддържат вековечни традиции, така и в самия Банат съхраняването на оредяващия български етнос едва ли е толкова проблематично.

Научните приноси на дисертационния труд са изложени в четири точки – накратко неговите достойнства действително могат да се посочат като първо в тази насока социолингвистично проучване, първо изследване с употреба на лексикални социолингвистични променливи, обръщане внимание на езиковата доминация в смесените бракове, установяване на тенденции в местоименната система и процеси на изменение в употребата на лексиката.

В обем от 41 комп. страници авторефератът запознава с основните положения в разработката. В него също в табличен вид са отразени

употребите на различните типове лексика, формулирани са приносите на дисертационния труд, приведени са заглавията на публикациите по неговата тема, присъства също част от библиографската справка.

В заключение бих искал да изразя задоволството си, че отново е обърнато изследователско внимание на българския банатски говор в Румъния, при това не просто в лингвистично отношение, а от позициите на съвременната социолингвистика. Докторантката се е постарала да използва умело нейните методи, статистически похвати и анализи и смятам, че под ръководството на своя научен ръководител е постигнала поставената цел. С оглед на това и на цялостното ми впечатление от дисертацията си позволявам да призова почитаемото научно жури да присъди на Илияна Стоева Гегова, докторантка по професионално направление 2.1. Филология (Български език – Социолингвистика), образователната и научна степен „доктор“.

София, март 2019 г.

(проф. д-р Борис Парашкевов)